

Tarzən Bəhram Mənsurov yaradıcılığının muğam ifaçılıq sənətinin inkişafında rolu

XIX əsrin axırları və XX əsrin əvvəllərində xanənda sənətinin inkişafı ilə bağlı vokal musiqisindən başqa instrumental musiqi də çox geniş yayılmışdı. Əvəllər tar və kamança xanənda dəstəsində oxuyan üçün yalnız müşayiətçi rolunu oynayırdisə, sonralar bu alətlər təklikdə "solo" çalmağa da imkan verirdi. Instrumental musiqinin inkişafı nəticəsində XIX əsrin axırları XX əsrin əvvəllərində Sadiqcan, Cavad bəy Əlizadə, Fərəc Rza oğlu, Məşədi Cəmil Əmirov, Qurban Pirimov və başqaları kimi bir çox tar və kamança çalanlar yetişmişdi. Bəhram Mənsurov da onlarla bir sırada dayanmağa layiq bir sənətkar kimi ötən əsrdə böyük şöhrət qazandı.

O, bir çox musiqi kollektivlərində çıxış etmiş, opera və balet teatrında çalışmış, kon-

sert fəaliyyətilə məşğul olmuş, solo və müşayiətçilikdə ustalıq göstərmiş, zəngin folklor biliyi ilə fərqlənmişdir. Bəhram Mənsurovun yaradıcılığı musiqişünasların, sənət adamlarının, tədqiqatçıların daim diqqət mərkəzində olmuşdur. Onun haqqında bir çox məqalələr, elmi əsərlər, kitablar yazılmışdır. Buna baxmayaraq bu gün də tarzənin həyat və yaradıcılıq yolu, muğam sənətinin inkişafındakı rolu tədqiqatçıların diqqət mərkəzindədir. Azərbaycan xalq musiqisinin ən orijinal və qədim janrları çərçivəsində muğam xüsusi yer tutur. Xalq mahnıları, təsniflər, rəng və rəqslər kimi muğam da xalqımızın ictimai-iqtisadi həyatı ilə bağlı şəkildə inkişaf etmiş, cəmiyyətin müəyyən inkişaf dövrü ilə əlaqədar şəklini dəyişmiş, formalaşmış və zənginləşmişdir.

Misilsiz bədii dəyəri olan muğamı qüsursuz səsləndirən ifaçı fitri istedadla, xüsusi məharətə, nəzəri biliyə malik olmalıdır. Bu baxımdan görkəmli tarzən Bəhram Mənsurovun

sənəti olduqca səciyyəvidir. Böyük bəstəkar Fikrət Əmirov Bəhram Mənsurovun yaradıcılığını yüksək qiymətləndirərək belə demişdir: "Bəhram Mənsurov muğamların ən gözəl ustalarından biri sayılır. Azərbaycanda indi demək olar ki, heç kəs özünü Azərbaycan muğamları ilə bu qədər üzvi vəhdətdə bilmir. O, zəngin musiqi folklorumuzu olduqca dərinədən, ən kiçik detallarına qədər bilir. Haqlı olaraq onu tardə müasir tipli üslubda çalmağın atası sayılan görkəmli Sadiqcanın layəqətli ardıcılı hesab edirlər". (Fikrət Əmirov. Musiqi düşüncələri. Bakı, 1971, s.64.)

Bəhram Mənsurovun yaradıcılığının başlıca xüsusiyyəti ondadır ki, o heç vaxt Azərbaycan muğam məktəbindən ayrılmamışdır.

Ustad tarzən muğamın klassik ənənələrini qoruyub saxlamışdır. O, folkloru, ənənəvi Azərbaycan musiqisini geniş, dərinədən bilən ifaçılardan idi. İfasında səslənən muğam dəstgahları, xalq rəqsləri, rəng və dəramədlər onun yaradıcılıq diapozonunun nə qədər geniş olduğundan xəbər verir. Bəhram Mənsurov muğamlara yaradıcı gözlə baxmış onların məzmununa nüfuz etməsilə fərqlənmişdir. O, muğamları ruhən qavramış, duymuşdur. Yəni F.Əmirovun sözlərini yada salaq: "O, elə böyük ilhamla çalır ki, az qala özündən bixəbər görünür". Bəhram Mənsurovun sənətkar-

lığı sayəsində musiqişünaslar, tədqiqatçılar, ifaçılar muğam dəstgahlarının rəngarəngliyini və zənginliyini duymuşlar. Onun öz mənəvi aləmi, təkrarolunmaz fərdiliyi zəngin və geniş təcrübəsi var idi. Bəhram Süleyman oğlu Mənsurov 1911-ci ildə Bakıda tanınmış incəsənət xadimlərinin ailəsində anadan olub. O, dünyaya gələndən muğam eşidib, sonralar bütün varlığı ilə ona bağlanıb, muğamla nəfəs alıb. Mənsurovların ailəsində muğama çox hörmətlə yanaşılıb, muğam bu ailənin mənəvi qidası olub. Onun babası Məşədi Məlik Mənsurov (1833-1909) şərəf, sənətə bağlı olan çox xeyirxah, alicənab bir insan olub. O dövrün məşhur muğam ifaçıları, ziyalıları Məşədi Məlikin evində onun təşkil etdiyi musiqi məclislərində daim iştirak etmişlər. XIX əsrin ikinci yansında Azərbaycanın iri mədəni mərkəzləri olan Bakıda, Şamaxıda və Şuşada "musiqi məclisləri" vardı. Bu musiqi məclisləri muğamların qorunub saxlanılmasına və inkişaf etməsinə çox böyük təsir göstərirdi. Azərbaycanın musiqi həyatında, inkişafında Qarabağ, Şuşa, Şamaxı, Bakı musiqi məclislərinin böyük əhəmiyyəti olmuşdur. Bu baxımdan Məşədi Məlik Mənsurovun rəhbərlik etdiyi Bakı Musiqi-Maarif Cəmiyyəti xüsusi rol oynayır. Məlik Mənsurovun təşkil etdiyi musiqi məclislərinin muğam sənətinin inkişafında

böyük xidmətləri şəxsizdi. Belə musiqi məclisləri görkəmli xanənda və sazəndələri öz ətrafında toplayaraq onların arasında sıx əlaqə yaradırdı. Bu məclislərdə muğam ifaçılığına ald mühüm məsələlər müzakirə olunur, fikir mübadiləsi aparılır, sənətkarlara böyük hörmət və ehtiram göstərilirdi. Əfrasiyab Bədəlbəyli yazırdı ki, "Mirza Sadiq məşhur xanənda Hacı Hüsü ilə birlikdə Bakıya gəldiyi zaman uzun müddət qonaqpərvər Mənsurovların evində yaşamış və onları öz sənəti ilə yaxından tanış etmişdir". (Ə.Bədəlbəyli. Qurban Pirimov. Bakı, 1955, s.19.). Məşədi Məlikin musiqi məclisləri bütün Zaqafqaziyada şöhrət tapmışdı. Bakı musiqi məclisinin üstün cəhəti ondan ibarət idi ki, bu məclislərdə sairilər də iştirak edirdilər, xanəndələrin oxuduqları şeirlərə, qəzəllərə daha çox əhəmiyyət verilirdi.

Onu da qeyd etməliyəm ki, Məşədi Məlikin musiqi məclisləri elmi xarakter daşıyırdı. Burada məşhur xanəndələr və sazəndələr, muğam biliciləri arasında daim elmi mübahisələr gedir, muğamın yaranma tarixi, ləvəti-barilə bir-birinə oxşarlığı, fərqli cəhətləri barədə danışılır, tanınmış muğam ifaçıları muğamlar haqqında maraqlı sənədlər təqdim edir, muğam haqqında nəzəri fikirlər ətrafı öyrənilirdi. Məşədi Məlik Azərbaycanın hər bir bölgəsindən və eləcə də Cənubi

Azərbaycandan məşhur muğam ifaçılarını öz evinə dəvət edər və onları qonaq saxlayardı. Bəylər, Əli Şirazi, Mirzə Ağacan, Mirzə Səttar, Əlican bəy, Mirzə Sadiq Əsəd oğlu, Səttar bəy, Baladadaş Məşədi Məlikin musiqi məclisində iştirak edərək öz ustalıqlarını nümayiş etdirər və muğam haqqında olan biliklərini bölüşürdülər. Məşədi Məlikin musiqi məclisində ifaçılıq sənətinə xüsusi əhəmiyyət verirdi.

Məşədi Məlik öz musiqi məclislərinə tanınmış ifaçıları toplaqla milli muğam ifaçılığının inkişafına təkan vermiş, bununla da Mənsurovlar ailəsinin ifaçılıq məktəbinin əsasını qoymuşdur. Məşədi Məlikin böyük oğlu Məşədi Süleyman onun musiqi məclisinin davamçısı olmuşdur. Məşədi Süleyman (Bəhrəm Mənsurovun atası) və qardaşı Mirzə Mənsur məhir tarzən kimi tanınır, xalq musiqisini, muğamı gözəl bilirdilər. Dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəyli Mənsur Mənsurovu və Süleyman Mənsurovu yüksək qiymətləndirmiş və onları klassik muğam irsimizin biliciləri saymışdır. 1922-ci ildə Üzeyir Hacıbəylinin tövsiyəsilə Mirzə Mənsur və Məşədi Süleyman konservatoriyada muğam sənətindən dərslər demək üçün dəvət olunmuşlar. Mirzə Mənsur tələbələrə muğamların hərtərəfli öyrənilməsinə, düzgün ifa olunmasını, muğam ifaçılıq sənətinin spesifik cəhətlərini

öyrədənərək çalışırdı ki, onlar dəstgahların tərkibini, onların ardıcılığını, rənglərin, təsnifatının quruluşunu, muğamın əsas məziyyətlərini, milli ifaçılıq ənənələrini dərinlən mənimsəsinlər.

Məşədi Məlikin vəfatından sonra onun böyük oğlu Məşədi Süleyman musiqi məclisinin davamçısı olur. O, musiqi məclislərinin təşkilatçısı kimi atasının ənənələrini yaşadaraq bütün arzularını həyata keçirməyə çalışmışdır. O, musiqi məclisinə gənc nəsl ifaçılarını və qocaman sənətkarları toplayaraq aralarında ünsiyyət yarada bilməmişdi. Gənc ifaçılar qocaman sənətkarlardan muğamların hər birinin spesifik cəhətlərini, düzgün təsirinə, bir sözlə, muğam ifaçılıq sənətinin sirlərini öyrənirdilər. Məşədi Süleymanın musiqi məclislərində Qurban Pirimov, Cabbar Qaryağdı oğlu, Keçəçi oğlu Məhəmməd, Şirin Axundov, Ələsgər Abdullayev, Əhəd Əliyev, Ağsa Said oğlu Ağabala, Hacı Ağabala oğlu Mirzə ağa, Əbdülbaği kimi sənətkarlar iştirak etmişlər.

Onun davamçıları qardaşı Mirzə Mənsur və oğlu Bəhrəm Mənsurov olmuşdur. Mirzə Mənsur bilikli müəllim və təcrübəli məsləhətçi idi. Onun evinə toplaşan tanınmış ifaçılar muğamların quruluşunu öyrənməklə bərabər tar alətində ifa etməyin yollarını

öyrənir, bu alətdə ifaçılıq texnikasını mənimsəyirdilər. Mirzə Mənsurun pedaqoji fəaliyyəti Bəhrəm Mənsurovun musiqi tərbiyəsinə, onun ifaçılığına bilavasitə təsir göstərmiş, yaradıcılığında böyük rol oynamışdır. Bəhrəm Mənsurovun istedadı erkən yaşlarından aşkara çıxmışdır. Atasını Məşədi Süleymanın evində keçirilən musiqi məclisləri onun üçün böyük bir məktəb idi. Bəhrəm Mənsurov erkən yaşlarından ifaçılığın sirlərini mənimsəmiş və bununla da Mənsurovlar ailəsinin musiqi ənənəsini davam etdirmişdir. Evlərinə toplaşan məşhur musiqiçilərin, xanəndə və sazəndələrin ifaçılığı Bəhrəm Mənsurovun bədii zövqünün inkişafına, musiqi biliklərinin artmasına böyük təsir göstərmişdir. Orta məktəbdə oxuduğu illərdə o, tədricən sərbəst çalmağı bacarmış, məktəbdə keçirilən konsertlərdə çıxış etməyə başlamış, musiqi-dram dərnəklərində fəallığı ilə seçilmişdir. O, gənc yaşlarından artıq klassik ifaçılığın əsaslarını mənimsəmiş, konsert birliyində, Filarmoniya, Azərbaycan Radio Komitəsində, Üzeyir Hacıbəyli və Müslüm Maqomayevin yaratdığı ilk notlu xalq çalğı alətləri orkestrində və Azərbaycan Dövlət Opera və Balet teatrında solist kimi çalışmış və uğur qazanmışdır. O, müxtəlif konsert proqramlarında, teatr tamaşalarında, xalq çalğı alətləri orkestrində görkəmli

sənətkarlarla çıxış edirdi. Muğam operaları Bəhrəm Mənsurovun tarzən kimi püxtələşməsində və tanınmasında böyük rol oynamışdır. Opera teatrında fəaliyyət göstərirdi. İllərdə Bəhrəm Mənsurov öz üzərində çalışaraq daim təkmilləşmiş və kamilləşmişdir. Üzeyir Hacıbəyli "Leyli və Məcnun" operasından başlamış bütün muğam operalarını bəstələyərkən orkestrin tərkibində tar alətinə xüsusi əhəmiyyət verərək tan həm muğam səhnələrində, həm də orkestrdə məharətlə işlətməmişdir.

Bütün muğam operalarının uğur qazanmasında görkəmli tarzən Qurban Pirimov və Bəhrəm Mənsurov kimi sənət ustalarının adı daim hörmətlə çəkilir. Onlar "Leyli və Məcnun", "Şah İsmayıl", "Əsli və Kərim", "Aşıq Qarib" operalarında iştirak etmişlər. Bəhrəm Mənsurov muğam operalarının xüsusiyyətini başa düşən, ifaçılıq məharətinə malik, klassik muğamları bilən bir tarzən kimi əvəzsiz idi. O, muğam operalarında xanəndəni müşayiət edərkən onları tamaşanın dramaturgiyasına istiqamətləndirir, xanəndənin ön planı çıxmasına, onların səhnədə sərbəst oxumasına zəmin yaradırdı. Bəhrəm Mənsurov tarla orkestr arasında vəhdət yaradaraq tarın orkestrdə rolunu daha da gücləndirmişdir. Opera boyu onun

tarının sədaləri, sənətkarın ifaçılıq məharəti, muğamlarımızın rəngarəngliyi hamını valeh edirdi. Fikrət Əmirov onun ifaçılığı haqqında yazmışdır: "Tar onun əlində bütöv bir çalğı alətləri ansamblı kimi səslənir". O, ifası zamanı orkestrlə sanki yarışa girir, muğamları hər dəfə yeni tərzdə səsləndirərək dinləyicilərdə maraq oyadırdı. Bəhrəm Mənsurov belə bir yüksək səviyyəyə qalxaraq muğam operalarımıza uğur gətirmiş və onlarla müğənni, xanəndə yetişdirmişdir. Görkəmli bəstəkarımız Fikrət Əmirov Bəhrəm Mənsurova çox böyük rəğbətlə yanaşmış, yaradıcılığına xüsusi qiymət verərək yazmışdır ki: "Həmişə tar barədə danışanda onun koloritini, ifadə imkanlarını xarakterizə edəndə, istər-istəməz Bəhrəm Mənsurovu xatırlayıram. Bir çox Azərbaycan xalq musiqiçiləri mənə də təbii iftixar hissi doğurur. Ancaq Mənsurova mən xüsusilə valeh olmuşam: ona görə ki, onun ifaçılığı üçün canlı, təbii yaradıcılıq ilhamı xarakterikdir. Bəhrəm sənətimlə həqiqətən möcüzə yaradır". Bəhrəm Mənsurov milli operamızın inkişafı üçün səmərəli çalışmış, xeyli zəhmət sərf etmişdir. O, opera teatrında öz muğam məktəbini açaraq gənc müğənnilərə, xanəndələrə muğam dərsləri keçir, muğam operalarının yollarını öyrədirdi. Opera müğənnisi Gülxar Həsənova Bəhrəm Mənsurovun opera fəa-

liyyətini belə qiymətləndirmişdir: "O, çalışarkən aktyorla birlikdə, eyni təsirdə obrazın daxili aləminə nüfuz edir. Bəhrəmin çaldığı operada iştirak edən ifaçıların oxuması ilə böyük müvəffəqiyyətlə uyuşur və bunu məharətlə tamamlayır. Tarzən Bəhrəm Mənsurov özünün fərdi ifaçılıq bacarığı ilə müğənninin oxuduğu guşələri, xalları yüksək bədii səviyyəyə qaldırır. Onu daha təsirli və məzmunlu edir, bu da operada olan dramatik mərhələləri diqqətləyiqli bir sənətkarlıqla canlandırır".

Bu il 100 yaşı qeyd olunan Bəhrəm Mənsurovun pedaqoji fəaliyyəti də diqqətləyiqlidir. Onun gənc kadrların yetişməsində əvəzsiz rolu olmuşdur. O, gənc tarzənlərə muğamların və onun şöbələrini sərbəst çalğısı, muğamın sirlərini öyrədənərək öz məktəbini yaratmışdır.

Görkəmli sənətkar Bəhrəm Mənsurovun zəngin yaradıcılıq irsi, pedaqoji fəaliyyəti, bədii estetik baxışları musiqi mədəniyyətimizin inkişafında mühüm rol oynamış və onun adını tarixə qızıl həflərlə həkk etmişdir.

Mehriban PAŞAYEVA,
sənətsünaslıq namizədi